

УДК 331.104

О.І. ЩУКІН,
кандидат економічних наук

О.В. ТКАЧЕНКО,
*викладач Дніпропетровського університету
економіки та права імені Альфреда Нобеля*

О.В. ГАРАЩУК,
кандидат економічних наук

ЕФЕКТИВНІСТЬ МОТИВАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ У ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Розглядаються методи та механізми мотивації соціально-економічних факторів у період трансформації економічних систем.

Ключові слова: *ефективність, мотивація, економічна система, трансформація, суспільна формація.*

Початок ХХІ ст. був позначений найважливішою історичною подією у розвитку суспільства: світова суспільна формація перейшла до третього історичного суперциклу розвитку, характерною ознакою якого є процеси перевтілення фундаментальної науки і інноваційних технологій інтелектуального потенціалу у вирішальний фактор еволюції. Підґрунтям такого переходу служить цілий комплекс сучасних наукових напрямів використання сукупного інтелектуального потенціалу суспільства на основі синергії, універсальної теорії розвитку, теорії біфуркації і катастроф, космології, еніоніки та нової фізики. До дії залучена нова наукова парадигма фізичної взаємодії натуральних процесів Природи. Головною відзнакою цієї парадигми є прогностна методологія на основі принципово нового типу раціональності – інтелектуально-синергетична раціональність (узгоджена з інтелектом дії). На перший план виходять процеси наукового обґрунтування усвідомленого сукупним інтелектуальним потенціалом суспільства, що потребує нового образу мислення, з нахилом до філософії невизначеності і нестабільності, нового понятійного апарату.

Не вдаючись до глибокого дискурсу, з максимальною мірою впевненості можна сказати, що населення планети Земля має скоріш віртуальне уявлення, ніж може матеріалізувати ці поняття. Ми говоримо: «Мислення – матеріальна субстанція». І в той же час докладаємо значних зусиль, щоб знайти підтвердження цьому. Ідеально сформований і абсолютно індивідуальний мозок кожного за своєю енергетичною і матеріальною віддачею значно перевищує традиційні з матеріальної точки зору засоби виробництва, як сировина, робоча сила і гроші. У його середовищі концентрується те, що ми називаємо інтелектом, сукупність якого, його енергетичні можливості складають інтелектуальний потенціал. Але мозок не бажає, не може розкрити все і водночас про свої технологічні можливості репродукувати свій потенціал, свої можливості відтворювати. Його треба мотивувати.

Ми часто і гучно говоримо, що знання – це сила. Але десь у глибині мозку, у якійсь із його комірок, напрочуд впевнено визріває, що це не так. Десь у гли-

бині зріє, що не все ще ти знаєш, що не все ще ти пізнав і тим більш усвідомив пізнане. А якщо ти й науково не обґрунтував усвідомлене, то твої знання не повні. Бо тільки наукове обґрунтування відкриває шлях до нового знання. Тільки інтелектуальні можливості здатні на творення нового, через пізнання, усвідомлення пізнаного і наукове обґрунтування усвідомленого.

То ж, на наш погляд, знання – це рівень усвідомлення пізнаного, що формує інтелект. Знання – це поле битви для розкриття інтелектуального потенціалу індивіда, корпорації, держави. Воно скрізь: у телефоні, у повітрі, на базарах, на стадіонах, у кіберпросторі Інтернету. Воно охоплює людство, атмосферу землі. І навіть у цій ситуації ми постійно відчуваємо, як наш інтелект потребує нових знань. Ми постійно відчуваємо сократівське «я знаю, що я нічого не знаю».

Якщо заглиблюватися далі в такому аналізі, то прийдемо до одного природного запитання: що призвело до такого стану? Або, що стало головною причиною чи причинами такого явища? Відповідь ми отримуємо тільки одну (якщо ми будемо дійсно її бажати, а не шукати факти для свого виправдання) – вона полягає в якості економічної політики!

Той, хто бажає займатися формуванням економічної політики трансформаційного періоду, має поставити перед собою, на наш погляд, три питання і дати на них чітку відповідь. Перше питання: якою є цільова модель економічної системи, яку він прагне запровадити шляхом реформ? Нагадуємо, що реформи – це перехід від однієї моделі до іншої, від однієї системи до іншої, від однієї формації суспільства до іншої. Друге питання: як перейти від однієї моделі неефективної економічної системи чи складної економічної ситуації до значно кращої цільової моделі економіки? Більшість дискусій довкола перехідного періоду та непорозумінь пов'язані саме з процесами переходу економіки до іншої моделі, а не із самою моделлю. І третє, найпростіше питання: який головний критерій або очікувана ціль функціонування економіки або нової моделі економічної системи?

Перехід на тривалу перспективу є обов'язковим і єдиним засобом підвищення життєвого рівня. Отже, це і є критерій вибору. І якщо є вибір, то слід використовувати всі доступні і притаманні знання для того, щоб серед можливих систем вибрати таку, яка найбільше відповідає даному критерію. Визначення при цьому основних рис економічної системи, яка забезпечить найвищі темпи економічного розвитку (зростання), не становить значної проблеми. Основні з них – це тривала макроекономічна стабільність, або уникнення нестабільності; достатні масштаби економічної свободи в умовах належно врегульованої правової системи, або створення рівнозначних умов свободи господарювання; приватна власність, не стільки на основні фонди, скільки на право володіння та розпорядження результатами своєї праці; оподаткування на основі податкового потенціалу у формі як співвідношення оподаткування до ВВП, так і податкової системи, простої і ефективної, яка б стимулювала ефективне господарювання; найефективніші шляхи впровадження та регулювання економічних процесів нової моделі.

Чи достатньо цього? Найвагомішою причиною істотних розбіжностей в економічних показниках упродовж 16 років в Україні була різниця в якості економічної політики. Тож суть проблеми полягає в тому, що ефективна економічна політика потребує надійної політичної ситуації. А надійна політична ситуація потребує залучення кожного, в тому числі найосвіченіших членів суспільства та засобів масової інформації.

Фінансова криза, що призвела до виникнення дефіциту бюджету, на наш погляд, це не виняткове явище, а концентроване вираження накопичення в українській економіці негативних процесів, зростання яких розпочалося ще наприкінці 70-х рр. XX ст. і концентрувалося в грошовому обігу до 90-х рр.,

породжуючи інфляцію і розбалансовуючи економічну систему держави взагалі. Логічним завершенням цих процесів могли стати тільки глобальні зміни, як:

- необхідність і неминучість переходу української економіки до ринкових відносин;

- зміна форми власності і у зв'язку з цим – економічного бізнесу;

- реструктуризація народногосподарського комплексу і на її основі усунення базисних деформацій в економіці.

Звичайно, похідними цих змін мають стати цілий ряд проблемних питань, усунення яких дозволило б створити умови розбудови вельми ефективної соціально-орієнтованої української економіки. Бо ж розвиток започаткованих в Україні реформ може успішно відбуватися лише в умовах макро- та мікроекономічної стабілізації та економічного зростання.

Тож, перш ніж розглядати систему факторів, що впливають на економічне зростання, слід розглянути саме цю низку похідних проблем, без усунення яких не слід чекати якихось змін.

Відомо, що в основі проблем макроекономічної стабілізації знаходяться два основні моменти: по-перше, слід було приборкати інфляцію, а по-друге, зупинити падіння виробництва і розпочати його відновлення. Ці два моменти надзвичайно пов'язані між собою: бо приборкання інфляції є найнеобхіднішою передумовою для відчутних інвестицій, а інвестиції, у свою чергу, є найважливішою умовою для зупинки падіння виробництва і початку його відновлення. Разом обидві ці складові і являють собою основні засади, на яких можливий вихід із кризового стану.

Сьогодні вже ні для кого не секрет, що інфляція в Україні являла і являє собою не що інше, як сполуку інфляції попиту і інфляції витрат, що значною мірою ускладнює відтворення антиінфляційної політики. Тож, перш ніж зупинити інфляцію, слід відтворити порушену пропорцію між грошовою масою і масою товарів та послуг, тобто створити внутрішні ринкові відносини в усіх складових ринку. Це не просте завдання, тому що наприкінці 80-х рр. у результаті надмірної концентрації виробництва, а також ігнорування сукупності умов щодо розбудови нових підприємств, загострилися проблеми економіки, а також зайнятості працездатного населення у цілому ряді регіонів.

Це твердження має аксіоматичний характер, але реалізувати його надзвичайно складно. І перш за все через те, що в умовах занепаду промислового виробництва та сільського господарства зростання товарної маси практично неможливе. Сьогодні ця маса продовжує стискатися до непорівняльної щільності, незважаючи на імпорт комерційними структурами споживчих товарів, що постійно зростає. Все це призводить до того, що на перший план виходить необхідність регулювання саме накопиченням товарної, а не грошової маси.

У зв'язку з цим найважливішим фактором, що обумовлює інфляцію попиту, є дефіцит державного бюджету, викликаний кредитно-грошовою емісією. Поряд з дефіцитом державного бюджету слід було б поставити і факт цінової політики, а також катастрофічне падіння реальних доходів населення, що й обумовлює загалом інфляцію попиту.

Другим характерним фактором сучасної кризи є інфляція витрат, викликана зворотною залежністю між зростанням грошової маси і зростанням цін. Але у той же час зростання грошової маси є наслідком зростання цін. Тож спроби підприємств завищувати ціни з метою покриття витрат та підвищення своїх доходів (та ще й в умовах технологічної відсталості виробництва, що породжує надмірні матеріальні й енергетичні витрати) ні до чого іншого, як до інфляції витрат призвести і не могло.

Таким чином, навіть при зростаючій грошовій емісії, виникла нестача оборотних фондів підприємств, що зумовило виникнення заборгованості і з поста-

чальниками (криза неплатежів), і із заробітної плати. Це все і зумовило виникнення типової інфляційної спіралі: зростання цін веде до зростання витрат (у тому числі і із заробітної плати), що потребує збільшення грошової маси, а це, у свою чергу, веде до нового зростання цін. Коло замкнулося, і порвати його є можливість лише «по-живому». Все це призвело до того, що, незважаючи на деякі позитивні зрушення останнім часом, інерцію економічного занепаду зупинити немає можливості. Ситуація в державі (особливо в економіці) залишається надто складною і напруженою. Де ж вихід?

На наш погляд, вихід у реструктуризації економіки. Але, на жаль, структура економіки України, що склалася в останні п'ять років, є такою, що веде до надмірно збільшених (навіть більше, ніж великих) витрат природних (матеріальних), енергетичних і людських витрат. І в той же час все це не задовольняє потреби економіки в достатніх інвестиційних ресурсах, а населення – в товарах і послугах споживчого призначення.

Сьогодні визначено, що Україна потерпає від серйозних структурних проблем. Майже неможливо знайти сектор економіки, який за достатньої уваги до нього, зміг би витягнути всю економіку з рецесії. Державний сектор є недостатньо регульованим, а сектор підприємництва й бізнесу – надмірно регульованим. Але розвиток підприємництва, малого й середнього бізнесу знаходиться на такому рівні, що не може позитивно впливати на економіку, навпаки, він стримує динамічний розвиток економіки. В той же час державний сектор не може накопичити якихось дивідендів для власника і тим самим теж стримує його розвиток. Приватизований сектор перебуває в руках «слабких» власників та інсайдерів, або в руках «діловарів» від тіньової економіки. Вкрай незначні зовнішні контакти, що теж не може стимулювати економіку. А існуюча система пільг, оподаткування та регулятивних норм має тенденцію до підтримки збиткових підприємств і «покарання» рентабельних. Праця надмірно оподаткована. Що ж стосується сільського господарства, то політика, що проводилася в цій галузі, є яскравим прикладом того, як можна зруйнувати потенційно високоприбутковий сектор: за допомогою все тієї ж цінової політики уряд позбавляє фермерів та колективні господарства доходів і водночас надає субсидії для допомоги цьому секторові, які до суб'єктів господарювання не доходять і ніколи вже до бюджету держави не повертаються. І, як наслідок, ресурсомісткість суспільного виробництва така, що більшість видів продукції, що виробляється, не конкурентоспроможні ні на внутрішньому, ні на зовнішньому ринку. Незаперечною фатумом або нагальною необхідністю однозначного еволюційного вектора не існує, а вибір вектора нашої долі, тобто оптимального варіанта розвитку, залежить від нас самих, від нашого розуму, від нашого відчуття відповідальності перед майбутнім, від нашого духовного стану, віри і волі – усіх тих складових, які акумулює в собі наша інтелектуальна програма (інтелект і його потенціал).

Початок ХХІ ст. характеризується соціально-культурними трансформаціями, які визначають параметри глобального суспільного порядку сучасного світу. Вони обумовлені новітніми технологічними зсувами, які з'являються з кожним новим кільцем науково-технічної революції і які настійно потребують їх усвідомлення, понятійного визначення і наукового обґрунтування. Технологічні відносини на цьому етапі розвитку будь-якого суспільства мають розглядатися не тільки як певна взаємодія процесів у суспільстві і природному довкіллі, але і як міжособистісні взаємодії серед людей, індивідів. З їх інтелектуальним потенціалом і механізмами (технологіями) його використання.

Саме такий підхід дозволяє нам обумовити нову наукову парадигму технологічного способу розвитку. Саме він обумовлює динамічну систему технологічних відносин. І саме це, у свою чергу, визначає характер технологічного розвитку великих соціально-економічних систем як суспільних формацій, що са-

моорганізуються, які ідуть шляхом послідовних змін технологічного способу виробництва, в результаті чого одна система технологічних відносин діалектично переходить в іншу, більш високого рівня розвитку.

До речі, зацікавленість технологічними новаціями, науковими розробками і результатами досліджень виникла приблизно в 400 р. до н. е., коли старогрецький філософ Демокріт запропонував ввести поняття «атом» як неподільну частку корпускулярно-молекулярної матерії. Відтоді особливу увагу дослідників привертала проблеми технології, технологічного прориву, науково-технічного прогресу.

Але повернемося до більш близького для нас часу.

Якщо приблизно в середині ХХ ст. проблеми науково-технічного прогресу розглядалися, головним чином, на макрорівні, як заходи, що сприяли загальному розвитку, то вже в його останній чверті проблеми технологічного розвитку стали незаперечним атрибутом програмного планування на всіх рівнях розвитку. Здивування це не викликає, бо науково-технічний прогрес стає одною з найбільш впливових функцій розвитку суспільства. Технології, їх розвиток стають головним підґрунтям стабілізації суспільної формації. Такий підхід не тільки суттєво важливий, він природно необхідний, оскільки одне без одного просто не можливі, як не може функціонувати організм людини без мозку, хіба що коли він знаходиться в комі. Але і тоді мозок залишається живим. Суспільство без належної технологічної бази – не суспільство у повному сенсі слова.

Безумовно, звичайна людина тільки віртуально може бути зацікавлена в успішному розвитку науки та на її основі – технологічного базису свого існування. Бо кожен із нас бажає жити якомога довше, краще, бажає комфорту і безпеки, але без загальних витрат. Кожен із нас бажає технологій корекції нашого життя, але без нашої участі, чистого повітря, чистої джерельної води, екологічно чистої їжі, але щоб без будь-яких енергетичних потрясінь.

Сьогодні у кожного – від учнів старших класів до провідних спеціалістів різних галузей і вчених і на устах і в думках у різних варіантах розглядається нова концепція технологічної парадигми на основі нанотехнологій, наноматеріалів, нанотехніки. Вчені провідних країн пов'язують розвиток науково-технічного прогресу у всіх високотехнологічних сферах діяльності людини з нанотехнологіями. Але, на наш погляд, людство знову і знову заблукало в хашах технологічного розвитку. Річ у тім, що ще з часів так званої «дамаської сталі» людство розвивалося і розвивається на основі нанотехнологій. Просто ми цього не усвідомлювали. А за декілька років у світову свідомість блискавкою увірвалося коротке, але з великим потенціалом слово «нано-». Воно викликає уявлення про великі зрушення у всіх напрямках науки і техніки, з великими сподіваннями для економіки, із сподіваннями на краще життя. Багато людей вбачають в нанотехнологіях «панацею від усіх бід», багато вірять у новий стан протистоянь різних країн, незалежно від їх сучасного рівня розвитку, дехто вбачає створення нового типу біоенергоінформаційних систем.

Таке звеличення та піднесення до рангу пріоритетних національних напрямів нанотехнологій зі сподіваннями, що вони забезпечать у майбутньому якісний приріст технологічних характеристик соціально-економічних систем, що надасть їм якісно інших властивостей, набуває важливого значення у всіх високорозвинених у технологічному і соціокультурному відношеннях країнах. Усі вони мають у дії національні програми критичних технологій до 2015 а то й до 2025 рр. У кожній із цих країн визначені і законодавчо стверджені національні проблеми розвитку і регулювання державної політики в напрямі технологічного забезпечення всіх галузей соціального забезпечення. Визначене бюджетне фінансування.

А що ж в Україні? Парадокс на парадоксі. Одні не бажають знати вчених, інші самі себе акредитували під вчених. А вчені, в більшості своїй, вважають,

що їхня справа – це наукові дослідження, а з технологіями нехай розбирається той, кому вони потрібні. А вони непотрібні нікому – глухий кут!

В работе рассматриваются методы и механизмы мотивации социально-экономических подходов в период трансформации экономических систем.

Ключевые слова: эффективность, мотивация, экономическая система, трансформация, общественная формация.

Methods and mechanisms of motivation of socio-economic approaches are in-process examined in the period of transformation of the economic systems.

Key words: efficiency, motivation, economic system, transformation, public structure.

Надійшло до редакції 15.04.2011.